

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.17.11>

Volume 8/1

2024 p. 210-222

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN EKONOMİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE UNREGISTERED ECONOMY IN TERMS OF ECONOMY SECURITY

Abdullah ÇELİK*

ÖZ

Resmi olarak kayıt altında olmayan, ekonomik bir problem niteliği taşıyan ve “kayıt dışı ekonomi” adı verilen kavram kapsamını zamanla genişleterek toplum için birçok riskler taşıyan bir sektöre ve hatta yeni bir ekonomik yapıya dönüşmüştür. Her geçen gün küresel ekonominin büyümesi, ekonomik anlamda değer taşıyan metaların miktarının ve kıymetinin artması, kayıt dışı ekonomiyi de çözülmesi gereken bir problem haline getirmektedir. Kayıt dışı ekonomi kavramını; kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış sebeplerini, olumsuz etkilerini ve topluma verdiği zararları tespit etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Zira kayıt dışı ekonominin yol açtığı vergi kayıplarının yanında; rekabete, ekonomik büyümeye, ekonomik göstergelere, enflasyon ve faiz oranlarına ve sosyal yapıya verdiği zararlar ekonomik ve sosyal büyümeyle ilgili olumsuz etkileri de önemli bir sorun niteliği taşımaktadır.

Kayıt dışı ekonominin devlete verdiği zararların yanında, topluma verdiği zararlarda vardır ki bu zararlar konusu itibariyle ekonomiyi doğrudan ilgilendirdiği gibi bir o kadar da güvenlik alanını yani “ekonomi güvenliği” alanını ilgilendirmektedir. Kayıt dışılığın topluma verdiği zararların içerisinde terörün finansmanının sağlanması yoluyla terörün beslenmesi, organize suç örgütlerinin varlıklarını sürdürmek için yasadışı yollarla elde ettiği paranın sisteme sokulması, özellikle kamusal alanlarda rüşvet ve yolsuzluk gibi konular başta olmak üzere birçok farklı konuda güvenlik riskinin oluştuğunu görmek mümkündür. Bu durumda güvenliğin sağlanmasında birçok gelişmiş ülkede uzunca süredir kullanılan ve gelişen ülkelerde de önemi nispeten yeni anlaşılan ekonomi güvenliğinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ekonomi güvenliği kavramının ele aldığı konular geniş bir muhtevaya sahip olsa da kayıt dışı ekonomi bu muhtevada önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kayıt Dışı, Kayıt Dışı Ekonomi, Ekonomi Güvenliği.*

* Arş. Gör. Dr., Polis Akademisi, Trafik Enstitüsü, Ulaşım Güvenliği Ve Yönetimi Anabilim Dalı, , E-mail: clkabdullah@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3912-3724, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

The concept of "informal economy", which is not officially registered and is an economic problem, has expanded its scope over time and turned into a sector that carries many risks for society and even a new economic structure. The growth of the global economy and the increase in the amount and value of economically valuable commodities every day make the informal economy a problem that needs to be solved. The concept of informal economy; It has made it necessary to determine the reasons for the emergence of the informal economy, its negative effects and the damage it causes to society. Because, in addition to the tax losses caused by the informal economy; The damage it causes to competition, economic growth, economic indicators, inflation and interest rates, and the social structure, as well as its negative effects on economic and social growth, are also important problems.

In addition to the damages caused by the informal economy to the state, there are also damages to society, which directly concern the economy as well as the field of security, that is, "economic security". It is possible to see that among the damages caused by informality to the society, security risks arise in many different issues, especially in issues such as feeding terrorism by financing terrorism, introducing money illegally obtained by organized crime organizations into the system to maintain their existence, bribery and corruption, especially in public areas. This situation reveals the necessity of economic security, which has been used for a long time in many developed countries in ensuring security and whose importance has been relatively newly understood in developing countries. Although the issues covered by the concept of economic security have a wide content, the informal economy is considered an important element in this content.

Keywords: *Informal, Informal Economy, Economic Security.*

Giriş

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya konulan ekonomik büyüme yeteri düzeyde istihdam olanakları sağlayamayabilir ve işsizlik oranlarının düşmesine katkı sunamayabilir. Bu sıkıntılı ortamın da kayıt dışı ekonomi olarak adlandırılan bir yapının oluşmasına zemin hazırlaması mümkündür. En yalın ifadesiyle kayıt altına alınmamış faaliyetlerden oluşan kayıt dışı ekonomi, makroekonomik büyüklükle ilgili tahminlerde sapmalara neden olarak iktisat politikalarının güvenilirliğine karşı azalmalara yol açmaktadır. Bu durumda, ekonomilerin algılar tarafından da etkilendiği düşünülürse, ülkenin ekonomi faaliyetlerinden sorumlu olan otoritelere olan güven algısının bozulması kaçınılmaz olacaktır. Toplumda, ekonomi verilerinin güvenilir olmadığı kanaati oluştuğunda, negatif olarak etkilenmiş olan algı, ekonomide güvensizlik sebebiyle sosyal yapıya zarar verme, ekonomik göstergelerde dalgalanma ve ekonomik büyüme gibi konularda olumsuz etkilerini göstermesi büyük bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin vergiler ve sosyal güvenlik ödemelerinin getirdiği yükler, yoğun yasal düzenlemeler, kamusal sektör ile yasal ekonomi faaliyetlerinin maliyetleri kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasına sebep olması gibi birçok tetikleyici unsuru bulunmaktadır. Kayıtsız ekonomi, yer altı ekonomisi, gölge ekonomisi ve gizli ekonomi gibi kimi başka terimlerle de karşılanan kayıt dışı ekonomi; günümüzde oldukça büyük boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan ulusal ve küresel krizlerin de ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı ekonomik yapıda önemli bir payı vardır. Bütün bunlardan dolayı kayıt dışı ekonominin

nedenleri, etkileri ve sonuçları iyi analiz edilmeli ve çözüme yönelik stratejiler geliştirilmelidir.

Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi faaliyetleri kapsamına giren etkinliklerin çok çeşitlilik taşıması, isimlendirme ve tanımlamada da çeşitliliğe yol açmıştır. Bu türden adlandırmaların bir kısmı şu şekilde ifade edilebilir; gayri resmi ekonomi, yeraltı ekonomisi, yasa dışı ekonomi, beyan edilmemiş ekonomi, gözlem dışı ekonomi, gölge ekonomisi, ikinci ekonomi, paralel ekonomi, saklı ekonomi, marjinal ekonomi, kayıtlı olmayan ekonomi, ikili ekonomi, görünmeyen ekonomi, kara ekonomi, düzensiz ekonomi terimleri literatürde ifade edilen çeşitli kavramlardır. Fakat “kayıt dışı ekonomi” terimi, farklı ekonomik yapılar ve farklı faaliyet sahaları için kullanılmakta olan terimleri de kapsamı sebebiyle daha çok tercih edilmektedir. Zira kayıt dışı ekonomi, Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) hesaplarını tespit etmek için kullanılan, istatistiki tekniklerle tahmin edilmesi mümkün olmayan, gelir yaratma özelliği olan ekonomik faaliyetlerin tümünü ifade etmektedir. (Derdiyok, 1993, s.54).

Literatürde kayıt dışı ekonomi için herkes tarafından kabul edilir bir tanımlı bulunmadığından bu kavramın çeşitli taraflarına vurgu yapan farklı tanımlar bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, en yalın haliyle devletten gizli yapılan, kaydı tutulmayan ya da tutulamayan; bundan dolayı da denetlenmesi mümkün olmayan faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bal’a (2004, s.74) göre ev işi yapmak, özel ders vermek, araç ve kullanılmış eşya alım satımı yapmak, kaçak çalışmak ya da çalıştırmak, bakım ve onarım işleri, kitap, kaset, CD ya da benzer sanat ürünlerinin kopya edilerek alınıp satılması, falcılık ve büyücülük, hırsızlık, kumar ve bahis oyunları, tefecilik, uyuşturucu ve alkollü içecek üretilmesi ile satılması, yolsuzluk, rüşvet, yasadışı döviz ticareti, silah ticareti ve suç unsuru içeren faaliyetler, çalışan işçi sayısının düşük gösterilmesi, başka bir kayıtsız işte çalışmak vb; kayıt dışı ekonomi adı verilen faaliyetler için örnek sayılabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ya kapsamı gerçeğe uygun olmayan belgeler kullanarak ya da hiç belge kullanmadan yapılan alım-satımların, devletten ve işletme ile ilgili ortak, alacaklı, kazanca katılan işçi gibi bireylerden tamamıyla veya da kısmen gizli tutularak kayıt altına alınan ekonominin dışına çıkarılmasıyla ilgilidir. Vergi açısından değerlendirildiğinde kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma amacıyla vergi idari makamlarının bilgisi dışında tutulmuş faaliyetler bütünü olarak ifade edilmektedir. (Altuğ, 1994, s.15). Yani kayıt dışı ekonomi, vergilendirilmemiş kazançtır. (Şengül, 1996, s. 2).

Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkış Sebepleri

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasına ekonomik ve mali, toplumsal, siyasal, psikolojik, demografik ve hukuksal unsurlar etki etmektedir. İlk olarak ekonomik ve mali nedenlere bakarsak, daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanmakta olan ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler, firmaların ekonomik güçlerini sarsılmasına ve üretimde kısıtlamaya sebep olmaktadır. Bunun sonucu olarak ekonomik birimler kayıt dışı etkinliklere yönelmektedirler. (Sugözü, 2010, s. 24). Ekonomik durgunluğun ve krizlerin olduğu dönemler, kayıt dışı ekonomik etkinliklerin artması için en uygun bir

dönemdir. Zira kriz dönemlerinde ekonomik sorunlarla karşılaşan işsiz kitle, ekonomik sistem içinde kendilerine kayıtlı bir istihdam fırsatı bulamadıkları için kayıt dışı ekonomik faaliyetleri tercih etme yoluna gitmektedirler. Böyle dönemlerde üreticiler de giderlerini azaltabilmek gibi amaçlarla, kayıt dışı faaliyetlere yönelmektedirler. (İlgin, 1999, s.26-27).

Yükselen bir fiyat süreci de enflasyonist ortamda kayıt dışı ekonomilere yol açan nedenlerdendir. (Parasız, 2000, s.6). Devletin ekonomik ortama yapmış olduğu üretimin lisanslara dayandırılması, kurumlaşmada takip edilecek yöntem, patent ve telif hakları, ithalatla ilgili kotalar, fiyat kontrolleri, asgari ücretler, ihracatta ambargoları gibi düzenleyici işlemler, kayıt dışı ekonomiye sebep olan unsurlardan biridir. Bunun yanında devletin suç saydığı silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, tefecilik, fuhuş, hırsızlık sonucu sağlanan malların satılması, illegal kumar, rüşvet döngüsü gibi kimi faaliyetlerin gizlice yapılır olmasıyla, kayıt dışı ekonomik faaliyetler ortaya çıkmaktadır. (Dinçer, 2007, s.37).

Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen ve tetikleyen etmenlerden biri de adaletsiz gelir dağılımıdır. (Oktaykızı, 2012, s.165). Gelişmekte olan ekonomik yapı, kayıtlı sektör ve işgücünün önemli bölümünü istihdam eden kayıt dışı sektör olarak iki farklı alandan oluşmaktadır. Kayıt altına alınmış sektörde işçiler, düzenli olarak ve tam gün ücretli çalışırken, kayıt dışı sektörde işçiler ya düzenli olmayan bir biçimde kendileri için veya günlük ücretle çalışmaktadırlar. (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.18). Bu duruma adaletsiz gelir dağılımının sebep olmasının yanında, yasaların çalışanlar için koyduğu azami çalışma süreleri de göz ardı edildiği için bireylerin insani şartlarda çalışma haklarının da kaybolduğu değerlendirilmesini yapabiliriz.

Kayıt dışı ekonominin sebepleri mali bakımdan değerlendirildiğinde ise vergi ve vergi sistemlerine dair sorunların öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, herhangi bir ülkenin mevcut vergi sistemi içindeki boşlukların verdiği fırsatlardan yararlanan usulsüz ekonomik faaliyetleri doğurmaktadır. Ayrıca vergi mevzuatının karmaşık olduğu ekonomilerde, mevcut vergi istisnaları ve kolaylıkları, vergiden kaçınma teşebbüslerini artırmaktadır. Denetimin eksik ya da rüşvetin yoğun olduğu ekonomilerde vergi kaçırma da artmaktadır. (Ercan, 2006, s. 46). Bu nedenle hem vergilendirmeye ilgili yasal mevzuatın titizlikle oluşturulması hem de yapılan faaliyetlerin yasalara uygun olup olmadığı ile ilgili denetimlerin şeffaf, adil ve süreklilik arz edecek şekilde yürütülmesi önemlidir.

Kayıt dışı ekonomiye sebep olan ikinci temel sebep olarak sosyal ve demografik nedenleri ele alabiliriz. Bir ülkenin toplumsal ve kültürel yapısı, ahlaki değerleri, eğitim düzeyi nüfus artışı, yolsuzluk ve rüşvet ile daha çok kırdan kente göç gibi toplumsal faktörler kayıt dışı ekonominin gelişmesini etkileyen faktörlerdir. Eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin sigortalı ve sendikalı ekonomik ortama yaklaşımları, bilinçli olacağı için kayıt dışı olmayan sektör için olumlu yönde olmaktadır. Etik ve ahlaki değerlerin zayıfladığı ve eğitim seviyelerinin düşük olduğu toplumsal yapılarda, genellikle illegal kumar, uyuşturucu, fuhuş, kaçakçılık ve tefecilik gibi kayıt dışı faaliyetlerde sürekli artış görülecektir. (İlgin, 1999, s.31). Etik ve ahlaki değerlerin zayıf olduğu, eğitim seviyelerinin düşük olduğu toplumların kayıt dışı faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler, toplumsal değişime de ihtiyaç duyduğu için, kayıt dışı ekonomiye sebep olan diğer faktörlere kıyasla hem daha kapsamlı çaba hem de daha fazla süreç alabilmektedir. Çünkü

bu durumlarda toplumda yaşayan bireylerin, algılarında bir dönüşümün gerçekleşmesi gerekmektedir.

Nüfus artışı ve göç, kayıt dışı ekonomiye yol açan toplumsal nedenlerden diğer ikisidir. Ülkede tarımsal faaliyetlerin ekonomideki payının düşmesiyle kırsal kesimde iş olanakları daralan bireylerin şehirlere göçmesi ve nüfus artışı kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açmaktadır. (Yendi, 2011, s.87). Bir yerleşim yerinde nüfusun istihdam alanına açısından ihtiyaç fazlası vermesi halinde, yani nüfusun normalin üzerinde bir yoğunlukta olması durumunda, insan fazlalığı nedeniyle iş gücünün değeri azalır ve bir süre sonra bu nüfus artışı, kayıt dışı çalıştırmaya sebep olacak düzeye gelebilir. Bu gibi durumlar genellikle beklenen nüfus artışından daha fazla oranda bir artışın gerçekleşmesi yoluyla ya da beklenmedik bir göç alması durumunda meydana gelir.

Kayıt dışı ekonomiye sebep olan üçüncü temel faktör psikolojik nedenlerdir diyebiliriz. Vatandaşların vergiye bakış açısına dair düşünsel ve psikolojik nedenler; yapılan kamu harcamalarına ve vergi düzenlemelerine yaklaşım, vergiye direnç ile ahlaki norm ve değerlerin zaman içinde değişim göstermesi gibi birçok faktörün etkisiyle oluşmaktadır. İnsanların vergiye yaklaşımında devletin yaptığı harcamalar en önemli faktördür. Bireyi öne çıkaran liberal söylem ile az gelişmiş bir ülkenin kültürel ve toplumsal nitelikleriyle bir araya gelmesi, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasına kolaylık sağlamaktadır. (Toptaş, 1998, s.50). Vatandaşlarda, hükümetlerin ve siyasi kurumların toplum menfaatlerini iyi savunmadıkları düşüncesinin hâkim olması, geleneksel ahlaki değerlerin sorgulanmasına neden olacaktır. (Özsoylu, 1996, s.20).

Devletin devamının sağlanması için verginin önemine rağmen bireylerde vergiye karşı doğal bir direnç bulunmaktadır, bireyler daima düşük düzeyde vergi ödemenin veya mümkünse hiç vergi ödememenin yöntemlerini aramaktadırlar. (Aydemir, 1995, s.46-48). Vergi bilincinin yerleştirilmesi ve kayıt dışı ekonominin düşürülmesi için vatandaşın yönetim ve şeffaflık bakımından devlete ve yapılan harcamalarına güvenmesi gerekmektedir. Vergilendirme için bütün şartlar uygun ortamı oluştursa da, toplumsal yapıda vergilerin kötü harcandığıyla ilgili dair bir düşünce meydana gelmişse, kaçınılmaz olarak vergiye karşı bir direnç oluşmaktadır. (Aktürk, 2005, s.290). Bu nedenle devlet, kayıt dışı ekonomiyi ortadan kaldırmak için yalnızca vergilerin toplanması ve kayıt dışı ekonominin önlenmesiyle değil, aynı zamanda elde edilen vergilerin nereye, neden ve nasıl harcandığı konusuyla da ilgilenmesi gerekmektedir.

Kayıt Dışı Ekonominin Devlete ve Topluma Verdiği Zararlar

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle uğraşanlar, sosyal güvenlik kurum ve vergi ödemelerinde kısmen ödemelerde bulunmakta veya da hiç ödeme yapmamaktadır. Dolayısıyla toplanması gereken verginin tam olarak toplanamaması; bütçe gelirlerinin yeterli seviyeye ulaştırılamamasına; kamu harcamalarında kısıtlamaya gitmek başta olmak üzere sosyal devlet anlayışının bozulması, borçlanma iyice yükselmesi, ekonomik yapının bozulması gibi birçok sonucu da beraberinde getirmektedir. Bunun yanında kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırıcıların, haksız kazanç sağlamalarına yol açmaktadır. (Mızırak, 1997, s.23). Kayıt dışı ekonominin devlete verdiği zararları, “rekabete, ekonomik büyümeye, ekonomik göstergelere, enflasyon ve faiz oranlarına ve sosyal yapıya verdiği zararlar” olarak ifade etmek mümkündür.

Rekabet Üzerinde Verdiği Zararlar

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunan firmalar, ötekilerine göre daha düşük vergi ödedikleri ya da hiç vergi ödemediklerinden dolayı rekabet alanında üstünlük sağlamak ve işlerini genişletme olanaklarına kavuşmaktadırlar. Bu durum rekabet eşitsizliği doğurmakta ve kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Vergilendirme sistemine girmemiş kayıt dışı faaliyetler, vergilendirilmiş yasal faaliyetlerle rekabet halindedir. Kayıt dışı faaliyetler, kaynakları kullanmak bakımından düşük bir verimliliğe sahip olmalarına karşın daha başarılı olmaktadır. Rekabet koşullarının çok sert olduğu tekstil ve gıda gibi alanlarda, kayıt dışı faaliyetlerin önlenesinde yaşanan başarısızlar sisteme olan güvenin sarsılmasına yol açmaktadır. Sisteme karşı oluşan güvensizlik piyasa ekonomisinin temelini meydana getiren toplumsal ahlakı etkilemektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlere gösterilen yüksek ilgi ve piyasa ekonomisinin temel koşulu olan rekabet sisteminde de olumsuz etkilere yol açması söz konusudur. (Özsoylu, 1996, s.51). Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, devlete karşı bir bilincin uyanmasına yol açmakta ve ahlaki değerlerin yıpranmasına neden olmaktadır. (Kızılot, 2001, s.18).

Ekonomik Büyüme Üzerindeki Zararları

Kayıt dışı ekonomik yapının boyutlarında büyüme olması, kayıtlı ekonominin boyutlarında küçülme olması demektir. Bu durumda devletin temel gelir kaynağı niteliği taşıyan vergi gelirlerinin düşmesine, devletin gelirlerinin azalmasına ve bütçede açıklar olmasına sebep olmaktadır. Böyle durumlarda devletin borçlanma veya emisyonla gitme uygulamaları, sosyal devlet anlayışında zedelenmelere yol açmaktadır. (Arıkan, 1994, s.56). Kayıt dışı ekonominin etkisiyle ekonomik göstergelerdeki sapmalardan dolayı uygulamaya koyulan yanlış politikalar, kaynak dağılımında etkinliğin zayıflamasına yol açmaktadır. Mevcut kaynakların verimsiz sahalarda kullanılması, ülkedeki ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde artış olması, kamu gelirlerinin yeterli seviyelere ulaşmasına engel olur ve hükümetler büyümeyi sağlayacak hizmet ve yatırımları yapamazlar. (Önder, 2012, s.47). Kayıt dışı ekonominin etkisiyle ortaya çıkan vergi kaybıyla oluşan bütçe açıklarının giderilmesi için vergi dışında borçlanmaya ya da yeni para politikalarına gidilmesi durumunda şu problemler gündeme gelmektedir. (Aktan, 2000, s.15).

- İç borçlanma faiz oranlarını yükseltir; böylece özel sektöre ait verimli kaynaklar, yatırımcıların elinden çıkarak kamu sektörüne kaydırılması söz konusu olmaktadır. Dışlama etkisi denilen bu durumla beraber üretim ekonomisi daralarak rant ekonomisi genişlemektedir. Üretim ekonomisinde daralma görülmesiyle beraber ekonomik büyümede yavaşlama olur yeni ekonomik sorunlar gündeme gelir.
- Dış borçlanmayla birlikte ülkenin döviz kaynakları dışarıya aktarılır. Böylece ülkenin ekonomik refah seviyesinin yükselmesi kesintiye uğramaktadır.

Bu iki halde de ülke ekonomileri zarar gördüğünden dolayı, bu sıkıntılara geçici çözümler bulmak yerine kayıt dışı ekonomiyi minimum düzeye indirecek uygulamalara gidilmelidir.

Ekonomik Göstergelere Verdiği Zararlar

İstatistiksel kayıt dışılık, kaynağından gelen hatalı ve eksik veriler baz alınarak oluşturulan göstergeler istikametinde izlenecek stratejilerin ve alınacak önlemler konusunda başarı sağlanamaması ve istenmeyen biçimde sonuçlanması gibi etkilere sebep olmaktadır. (İlgin, 1999, s.25). Kayıt dışı faaliyetler, geleneksel istatistik yöntemleriyle milli gelir hesabını dahil edilmediği için kayıtlı ekonominin belirlediği, büyüme oranları, enflasyon ve işsizlik rakamlarıyla ilgili göstergelerin gerçeği yansıtması mümkün olmaz. (Özsoylu, 1996, s.47).

Bir ekonominin GSMH kapsamı içinde kayıt dışılık dikkate alındığı zaman, bu durum ülkede elde edilen gelirlerin ve gerçekleştirilen üretimin, yatırım ve tüketim harcamalarının tamamıyla kapsama alınmamasına ve kaynakların çeşitli kesimlere ve sektörlerle dağılımının hatalı tespit edilmesine yol açmaktadır. Bu da milli gelirin rakamlarının yanlış tespitine ve ülkenin refah seviyesi ile verimlilik göstergelerinin düşük algılanmasına yol açacaktır. (Sugözü, 2010, s.58). Gelirlerin tamamının ya da bir kısmının devletin ilgili birimlerinden gizlenmesinden dolayı, kayıt dışı ekonomiden en çok kimin pay aldığıyla ilgili gelir dağılım rakamları, düşük ya da yüksek gelire sahip kitle lehine sapmalı olarak tespit edilecektir. (DPT, 2001, s.29). Bu göstergeler esas alınarak oluşturulan politika ve uygulamalar göstergeler gerçeği yansıtmadığından etkin olmamaktadır. Kimi zaman bu stratejiler, ekonomik yapıda daha önemli problemlerin ortaya çıkmasına da yol açacaktır.

Enflasyon ve Faiz Oranları Üzerindeki Zararları

Kayıt dışı ekonomi, sosyal transfer gelirlerinin azaltılmasına ve bundan dolayı toplumsal yapının ve ekonominin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Devletin sosyal transferlerinin azalmasıyla ortaya çıkan bütçe açıkları ekonomik dengeleri alt üst etmesiyle birlikte ekonomideki tüm faktörlere etki etmektedir. Bütçe açıklarının giderilmesi için ülkelerin yüksek faiz oranıyla borçlanmaya gitmesiyle ekonomik yapıda transfer gelirlerinin azalmasına sebep olması, düşük gelirli gruplar üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu süreçle birlikte ekonomide görülen gelişmeler etkilenmekte ve mesleksiz olarak nitelenen kitlenin güvencesiz çalışmasına yol açmaktadır. Ekonomik yapıdaki cari açıkların IMF'den borç alma yoluyla kapatılmaya çalışılmasıyla borçlanma oranlarında artış olması, faiz oranlarının artmasına ve enflasyonun yükselmesine yol açmaktadır. Cari açığı kapatmak için Merkez Bankasının politikaları ile unsurların ekonomik yapıda oluşturulacak mali ve para politikalarını uygulamaktan kaçınılması ülkede sınıfsal farklılıklarda artma olmasına ve bireylerin alım güçlerinin düşmesine sebep olmaktadır. (Özsoylu, 1996, s.117).

Sosyal Yapıya Verdiği Zararlar

Bir ülkenin sınırları içinde yaşamakta olan bireyler, mutlaka bir ölçüde kamusal hizmetlerden faydalanmaktadır. Kayıt altında bulunan ve vergilerini ödeyen mükellefler kamusal hizmetlerin finansmanına katılmalarına karşın kamusal hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanmaktadır. Fakat kaydı olmayan, vergisini ödemekten kaçınan mükellefler, kamu hizmetlerinden yararlanmalarına karşın, kamu hizmetlerinin finansmanına katılmamaktadırlar. Kamu harcamalarının karşılanabilmesi için, hükümetin vergi oranlarında artırmaya gitmesi, zaten vergisini ödeyen mükelleflerin maliyetlerinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda, kanunlara uyan mükellefler de kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmektedir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunanların geniş bir kitle meydana getirmesi; yönetici sınıf ile yönetilenler arasında bir kopukluğa ve güvensizlik ortamı oluşmasına sebep olmaktadır. Kayıt altında ekonomik faaliyetlerini sürdürenler, yaygın kayıt dışı faaliyetleri gördükçe devletin otoriter yapısına ve dolayısıyla devlete olan güvenlerini kaybetmektedirler. (Altuğ, 1994, s.66). Bunu dışında toplumda kayıt dışı faaliyetlerin yaygınlaşması, toplumun ahlaki ve moral değerlerinde bozulmalara yol açmaktadır. Toplum tarafından zararlı ve ahlaksız olarak nitelendirilen illegal yasadışı faaliyetler olan kumar, fuhuş, kaçakçılık, uyuşturucu satmak ve uyuşturucu kullanmak gibi faaliyetlerde yoğunlaşan kayıt dışılığın toplumda yaygınlaşması ve vergi kaçırmanın benimsenir hale gelmesi, toplum yapısında bozulma olmasına ve sağlıklı nesillerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Netice itibariyle toplum, telafi edilemeyecek toplumsal maliyetlere katlanmak mecbur kalmaktadır. (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003, s.28).

Yukarıda sayılan beş faktör kayıt dışı ekonominin devlete verdiği zararların temel sebepleri olmakla birlikte, devlete ve devlet nezdinde bireylere de ciddi zararlar veya başka bir deyişle ekonomik olarak olumsuz etkiler vermektedir. Buraya kadar olan olumsuz etkiler ve zararların genel manada ilgili oldukları alan doğrudan ekonomi alanı olduğu gibi bilimsel olarak birçok farklı bilim dalının da işin çözümü için duruma katılması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonominin topluma verdiği zararları maddeler halinde açıklayarak, ekonominin ciddiye alınmamasında veya yeterince sağlam temellere oturtulmaması durumunda, güvenlik olarak nasıl riskler oluşturduğunu görebiliriz. Aşağıda kayıt dışı ekonominin topluma verdiği zararlar maddeler halinde açıklanmıştır.

- Terörizm, terör örgütleri, teröristler varlıklarını ve faaliyetlerini devam ettirebilmek için parasal gelire veya kaynağa ihtiyaç duyarlar. İhtiyaç duydukları hatta var olabilmeleri için elde etmek zorunda oldukları bu parayı meşru ve gayrimeşru yöntemlerle birçok kaynaktan temin edebilmektedir. Terör örgütlerinin yasal görünümü finans kaynakları içinde; yardım yoluyla alınan paralar, sivil toplum örgütlerinden gelen paralar, diğer devletlerden sağlanan paralar, kurumlarından gelen paralar ve ticari işletmelerden elde edilen kazançlar bulunmaktadır. Bunun yanında kayıt dışı ekonomi faaliyetleri, terör örgütlerinin finansmanının önemli bölümünü oluşturmaktadır. Yasal olmayan finans kaynakları arasında da uyuşturucu madde kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, gasp, soygun, hırsızlık, fidye, sahtecilik, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti, haraç toplama, korsan ürün satışı, banka veya kredi kartı dolandırıcılıklarını saymak mümkündür. Terörün finanse edilmesinde kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin en önemli faktör olduğu bilinmektedir. Terör örgütleri tarafından yürütülmekte olan bu kayıt dışı ekonomik faaliyetler ülkenin ekonomik yapısında yasal sektörde haksız rekabete yol açması, mali piyasalarda güvenilirliği zedelemesi, döviz, menkul ve gayrimenkul piyasalarında istikrarsızlığa yol açması, ekonomik stratejilerin denetiminde zorluk yaşanması, büyümeyi olumsuz etkilemesi, gelir dağılımında bozulma olması etkileri olmaktadır. Bu etkiler aynı zamanda ekonomik sistemde kronik sorunların meydana gelmesini tetikleyen niteliklerini de göz ardı etmemek gerekmektedir. (Karatay ve Kapusızoğlu, 2011, s.120-121).
- Organize suç ekonomisinin (örgütlerinin) ortaya çıkması kayıt dışı ekonominin hem bir sonucu hem de nedenidir. Organize suç olgusunun dönemlere göre niteliklerini, o dönemin toplumsal, ekonomik, kültürel,

konjonktürel ve kültürel koşullarıyla aynı paralel zeminde düşünmek gerekmektedir. Bundan dolayı, organize suç örgütlerinin ve bunların oluşturduğu suç ekonomisinin tarihsel gelişim sürecini, dönem dönem ve her dönemin özgün karakteristik niteliklerinin ortaya koymak suretiyle açıklamaya çalışmak organize suç örgütlerinin yapısal, toplumsal, ekonomik ve siyasal taraflarının daha kolay anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. (Beşe, 2001, s. 190).

Yüksek enflasyonun süreklilik arz etmesi, kargaşa, hukuki düzensizlik, hukuki boşluklar, para piyasalarında görülen suni dalgalanmalar, siyasal sorunlar gibi birçok olumsuz faktörle beraber özellikle kayıt dışı ekonomi, halkın devlete olan güvenini ve inancını kaybetmesine yol açtığı gibi, organize suç örgütlerinin oluşması için de en uygun ortamı oluşturmuştur. (Beşe, 2001, s. 190).

- Rüşvet ve Yolsuzluk boyutu incelendiğinde, rüşvetten dolayı ülke genelinde bireysel sorumluluk anlayışında yıpranmalar olması ve bilinçte düşüklük olması nedeniyle kamu görevlileri yetki ve görevlerini tam anlamıyla yerine getiremedikleri için vergi ahlakında düşüşler görülmektedir. Çeşitli sebeplerden kaynaklanan bürokratik engelleri aşmak için kullanılan araçlardan biri olan rüşvet, kişilerin vergi bilinç ve sorumluluklarına etki etmekte; vatandaşların kanunlara olan inancını kaybetmesinden dolayı kayıt dışı istihdamın artmasına yol açmakta ve bundan dolayı da ülkelerin ilerlemesinde yavaşlamalar olmaktadır. Gelişme istenen seviyelere ulaşamadığından dolayı sanayileşme süreci gerçekleşmemektedir ve işletmelerin kayıt dışı istihdama yönelmelerinde artışlar görülmektedirler.

Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomi Güvenliğine Etkileri

Çağımızda toplum hayatı yalnızca ekonomik faaliyetlerle sürdürülebilir olduğu için hâlihazırdaki ekonomik mekanizma yapısının işlerliğinin devam ettirilmesi esastır. Fakat bu mekanizmada ortaya çıkabilecek aksamalar ihtiyaçların giderilmesini sağlayamadığı için toplumun yoksulluk ve açlık içinde kalmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı ekonomik sistemde üretimin bütün aşamalarından tüketim aşamasına varıncaya dek geçen sürecin kesinlikle hızlı ve aksaklıklara uğramayacak biçimde devamlı ve sağlıklı biçimde işletilmesi gerekmektedir. Bu sürecin güvenliğinin sağlanması ise “ekonomik güvenlik” olarak adlandırılmaktadır. (Küçükşahin vd., 2008, 43).

Temel ekonomi güvenliği olgusunun durumu üç temel unsurla açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi kendine özgü, eş dönüşür ve belirsizliğe, risklere, şok ve tehlikelere sınırlı bir biçimde maruz kalmaktır. İkinci unsur ise eğer ilk durumdaki unsurlar gerçekleşirse onlarla baş etme becerisi gerekmektedir. Bu unsurların çıktılarında kurtulabilmek gerekli olan yetenek ise üçüncü unsurdur. (Standing, 2008, s.3). Başka bir tanımlamaya göre ise ekonomi güvenliği; yaşamın kalite seviyesini yükseltmek, ekonomik kaygıların azalmasını sağlamak ve kamu güvenliğini tesis etmektir. (Aydın, 2009, s.43). Ekonomik çevrenin güvenli hale gelmesi, özel yatırımların artmasına fırsat veren ve gelişmekte olan ülkelerin bir büyüme sürecine girmesine yardımcı olacak en önemli faktördür. Ekonomi güvenliğinde ilerleme kaydedilmesi, belirsizliklerde azalma sağlayarak özel sektörün ekonomiye girme isteğini yatırıma dönüştürür, bu döngünün sağlanması, ekonomi güvenliğinin önemini ortaya koyması bakımından büyük önem

taşımaktadır. (Poirson, 1998, s.4) Ekonominin güvenliği, ekonomik yapıda kamusal yapının fonksiyonunu devam ettirecek kaynaklarına sahip olarak sistemi çalışır kılması, dış ve iç kamusal borç döngüsünü sürdürebilmesi, kamunun finansman talebine cevap verilebilmesi, gelir dağılımında sosyal hayatı tehdit etmeyecek düzeyde bir denge sağlanması ve bankacılık sistematığının risklersen uzak tutulmasıdır. (Aydın, 2009, s.42)

Verginin doğrudan, kaynağında tahsil edilmesi, gelişmiş ülkelerde takip edilen vergi stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Doğrudan tahsil, vergi kalemlerinin tahsili bakımından kolaylık sağladığı gibi vergi mükelleflerine de vergiden bir kaçış imkânı bırakmaz. Bundan dolayı vergi kalemlerinin mümkün olduğu kadar doğrudan tahsilatı, vergi stratejilerinde hedeflenen tutumdur. Fakat kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin yoğun olduğu ülkelerde vergi gelirlerinin küçük bir bölümü doğrudan tahsil edilebilmektedir. Durumun böyle olması, kurumsal ve bireysel vergi mükelleflerin vergi ödemekten kaçınmalarının bir sonucu olduğu gibi bir yandan da bunun sonucudur. (Prokhorov, 2001, s.7). Bazı kayıt dışı ekonomik faaliyetler yasadışı nitelikte oldukları halde, bunlardan bir kısmı yasak olmayan bir faaliyetin bilgi dâhilinde kayıtlara geçirilmemesi, bundan dolayı da vergilendirilmemesi biçiminde oluşmaktadır. Bu çerçevede içinde yasak olmayan faaliyetlerden olduğu halde bilinçli olarak kayıt dışında bırakılan işlemler ve bunlardan dolayı oluşan vergi kaçak ve kayıpları önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. (Candan, 2007, s.4).

Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin olumsuz etkileri en belirgin şekilde ekonomi politikası oluşturma süreçlerinde görülmektedir. Kapsamlı anlamada bakıldığında kayıt dışı ekonomi, milli gelir ve işsizlik gibi resmi makroekonomik rakamlarda çarpıklıklara yol açarak bu verilere olan güvenilirliğin azalmasına yol açar. Bu verilerden hareket edilerek meydana getirilen ekonomik strateji ve uygulamaların fonksiyonlarını kısıtlayabilir veya tamamıyla ortadan kaldırabilir. Çünkü yeteri düzeyde aktif mali ve parasal politikalar meydana getirebilmek için istihdam ve üretim gibi anahtar istatistiksel verilerde belli bir kesinlik olması temel koşullardandır. (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.21).

SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi faaliyetleri bütün dünya için ciddi bir problem niteliği kazanmıştır ve bu da ekonomi güvenliğiyle ilgili olan kurum, kuruluş ve kişileri harekete geçirmek için önemli bir sebep olarak görülmektedir. Kayıt dışılık neticesinde sadece ekonomi verileri bozulmakla kalmayıp devletin ve toplumun güvenliğine dair çeşitli riskler oluşturmaktadır. Bu durumu toplumun etrafını sarmış güvenlik duvarının domino taşı gibi birinin yıkılmasıyla tüm sistemin çökmesi şeklinde düşünebiliriz. Yani kayıt dışı ekonomiyi bir sonuç olarak düşünürsek, bu durum kendisinden sonra birçok güvenlik riskinin ve verdiği zararların nedeni olabilmektedir diyebiliriz. Mesela gelir dağılımında sorunlar yaşayan ülkelerde, kayıt dışı faaliyetler, bireylerin milli gelirden aldıkları payın düşmesine; zengin ile yoksul arasındaki farkın her geçen gün açılmasına sebep olmaktadır. Bu durum da kişilerin yeniden kayıt dışı ekonomi faaliyetlerine yönelmesine zemin hazırlayarak bir kısır döngüye dönüşmektedir.

Ekonomik nedenler başta olmak üzere, çeşitli nedenlerden dolayı çıkarılan vergi afları, vergilerini düzenli ödeyen mükelleflerde meydana gelen cezalandırılmış olma duygusu

bu bireyleri de kayıt dışı faaliyetlere yöneltebilmektedir. İdeolojik ve siyasal yaklaşımlar da kayıt dışı ekonomik faaliyetler temayülü olan kurum ve bireyler için bir olanak olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada da ortaya konulduğu gibi kayıt dışı ekonominin yıkıcı etkileri olabilmektedir. Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin uzun vadede yıpratıcı ve kalıcı zararları olduğu ortaya konulduğundan bununla ilgili önlemlerin de uzun vadeler düşünülerek alınması gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, ülke ekonomilerinde özellikle mali alanlarda meydana gelecek işsizlik ve enflasyon gibi sorunların ortaya çıkmasına yol açarak ülkelerde spekülasyon dalgaları olmasına zemin hazırlamaktadır. Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinde artış olması, ülkenin vergi gelirlerinin azalmasına ve dolayısıyla kamu hizmetlerinin daralarak yetersiz hale gelmesine sebep olmaktadır.

Piyasalara kayıt dışı ekonomi faaliyetleri sonucunda arz edilen ürünlerin ucuz olması, uzun vadede yalnızca ülkenin ekonomi yapısını değil tüm ülkeyi bir çıkmaza sürükleyeceği için kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerinin mücadeleden vazgeçilmesine yol açmaması için hassas stratejiler belirlenmelidir. Uzun vadeli olarak belirlenmesi gereken bu stratejiler, siyasal, toplumsal, teknolojik ve psikolojik boyutları da dikkate alınarak kararlaştırılmalıdır. Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin azaltılması için önemli faktörlerden biri de ekonomi suçlarını önleyecek bir unsur olarak ekonomi özgürlüklerinin artırılmasıdır.

Yaşam koşullarında bir iyileştirme sağlanmasıyla ve kaynaklar harekete geçirilmesi ile yoksulluğun minimum seviyelere gerilemesi, refahta artış sağlanması ile bunun sürdürülebilir hale getirilebilmesi için kayıt dışı ekonomi faaliyetleri kayıt altına alınması bir zorunluluktur. Bütün bu tedbirler alınırken siyasal iradenin kararlılık göstermesi ve siyasal hesaplara girmeden güvenilir ve inandırıcı bir yaklaşımda bulunması temel koşuldur. Ayrıca bahsedildiği üzere farklı disiplinler ile çalışılıp ortaya çıkabilecek tüm risklerin ve var olan eksikliklerin düzeltilmesi sağlanmalıdır. Bu konuyla ilgili birçok disiplin ile çalışılmış olan ekonomi kavramı, “güvenlik” boyutuyla bakıldığında diğer kavramlara kıyasla yeni olmasına karşın çalışılması gereken bir alan olarak değerlendirilebilir. Ekonomi güvenliği kavramı, günümüzde çalışılan fakat henüz hak ettiği önemi kazanamamış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramın birçok gelişmiş ülkede karşılığını gördüğümüz gibi ekonomi güvenliğini ulusal güvenlik olarak gören devlet yöneticileri de vardır. Bu bilinçle çalışmalar yaparak, ekonomi güvenliği konusuna gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde birçok gelişmiş ülkenin benimsemiş olduğu ekonomi güvenliği konusu, onu yeterince benimsemeyen diğer ülkeler için bir güvenlik riski oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Akbulak, Y ve Tahtakılıç, A.K. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler. *Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 40(468).

- Aktan, C.C. (2000). *Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi*. Tosyöv Yayınları.
- Aktürk, E. (2005). Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi: Sebepleri ve Çözüm Önerileri. *EKEV Akademi Dergisi*, 9(23), 285-300.
- Altuğ, O. (1994). *Kayıt Dışı Ekonomi*, Cem Ofset Matbaacılık.
- Arıkan, Z. (1994). Kayıt Dışı (Vergilenmeyen) Ekonomi. *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 31, s.56-72.
- Aydemir, Ş. (1995). *Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi (Vergisel Ağırlıklı Uzlaşma Önerisi)*. Maliye Hesap Uzmanları Derneği.
- Aydın, S. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Ekonomik Güvenliği*. Adalet yayımları.
- Bal, H. (2004). Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıt dışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 19, 72-92.
- Beşe, E. (2001). Organize Suçların Kriminolojik Temelleri. *Ankara: Polis Bilimler Dergisi*, C(1-2).
- Candan, M. (2007). *Kayıtdışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri* [Uzmanlık Tezi]. ÇSGB Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Çetintaş, H ve Vergil, H. (2003). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30.
- Derdiyok, T. (1993). Türkiye’nin Kayıt dışı Ekonomisinin Tahmini, *Türkiye İktisat Dergisi*, 14(TOBB Yayını), 54-63.
- Dinçer, B. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ercan, M. (2006). *Kayıtdışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü*, Comart Uluslararası Organizasyon ve Tanıtım Hizmetleri Yayını.
- İlgin, Y. (1999). *Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları* [Uzmanlık Tezi]. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Karatay, Ö. ve Kapusizoğlu, M. (2011). Mali ve Ekonomik Suçların Terörün Finansmanı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), s.115-121.
- Kızılot, Ş. (2001), Kayıt dışı Ekonominin Zararları. *Nokta*, 20(1005).
- Küçükşahin, A. vd. (2008). Türkiye’nin Güvenlik Strateji Belgesi Nasıl Hazırlanmalıdır?. *Harp Akademileri Dergisi*, 4(7), s.7-39.
- Mızırak, Z., (1997). “Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri”. *Akid Bülteni*, 4(10-11-12), s. 21-25.
- Oktaykızı, M.P. (2012). Türkiye’de Kayıt Dışılık Olgusu. *Azerbaycan Vergi Dergisi*, 3 155-178.

- Önder, M. (2012). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri* [Mesleki Yeterlilik Tezi]. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Özsoylu, A.F. (1996). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*. Bağlam Yayıncılık.
- Parasız, İ. (2000). *Makro Ekonominin Temelleri*. Ezgi Kitapevi.
- Poirson, H. (1998). "Economic Security, Private Investment, and Growth in Developing Countries", IMF WP/98/4, IMF.
- Prokhorov, A. (2001). *The World Unobserved Economy: Definition, Measurement, and Optimality Consideration*. Petersburg State University.
- Standing, G. (2008), "How Cash Transfers Boost Work and Economic Security", *Desa Working Paper*, S. 58, ST/ESA/2007/DWP/58.
- Sugözü, H.İ. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*. Nobel Yayınevi.
- Şengül, S. (1996). Aklanma Kadar Kirlenme De Önemli. *Ekonom*, 3, s.1-20.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005), Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayınları, Ankara.
- Toptaş, Ü. (1998). *Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Nedenleri*. TES-AR Yayınları.
- Yendi, İ. (2011). *Kayıt Dışı Ekonominin İktisadi Mali ve Kurumsal Nedenleri ve Analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.